

Տ. ՍԱՀԱԿՅԱՆ

ԿԱՐՏՈՓԻԼԻ ՍՈՐՏԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
ՅԵՎ ՆՐԱ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

ՊՐՈԼԵՏԱՐՆԵՐ ԲՈԼՈՐ ՅԵՐԿՐՆԵՐԻ, ՄԻԱՅՆՔ.

АКАДЕМИЯ НАУК СССР—АРМЯНСКИЙ ФИЛИАЛ
БИОЛОГИЧЕСКИЙ ИНСТИТУТ—СЕКТОР ГЕНЕТИКИ РАСТЕНИЙ

Т. СААКЯН

СОРТА КАРТОФЕЛЯ В АРМЕНИИ И ИХ БОЛЕЗНИ

ИЗДАТЕЛЬСТВО АрмФАН-а
ЕРЕВАН 1 9 3 9

✓
ԽՍՀՄ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ.—ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՖԻԼԻԱԼ

ԲԻՈԼՈԳԻԱԿԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ—ԲՈՒՅՍԵՐԻ ԳԵՆԵՏԻԿԱՅԻ ՍԵԿՏՈՐ

635.21(47.925)

S- 52

S. ՏԷՄԱՆԱԿԱՆ

Կրկն,

635.21: 632

ՍՏՈՒԳԱՄ Է. 1981

**ԿԱՐՏՈՔԻԼԻ ՍՈՐՏԵՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ
ՅԵՎ ՆՐԱ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

446
A 18923

A 18923

ԱՐՄՖԱՆԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ 1 9 8 9

Տպագրվում է ԽՍՀՄ Գիտությունների Ակադեմիայի
Հայկական ֆիլիալի Նախագահության վարժումով:
Նախագահի սեղական՝ Ս. ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ

Մեր սոցիալիստական դաշտերի բերքատուության բարձրացման բնագաղափարում, ագրոտեխնիկական խնդիրների հետ միասին, չափազանց խոշոր նշանակութուն ունի սերմաբուծության և տեսակավոր սորտերի մշակության խնդիրը: Յեթե հացաբույսերի գծով մեր լայն կոլտնտեսական մասսաները ծանոթ են մեզ մոտ մշակվող արժեքավոր սորտերին, ապա նույնը չի կարելի ասել կարտոֆիլի նկատմամբ: Մինչդեռ կարտոֆիլի մշակությունը, բերքատու սորտերի հայտաբերումը չափազանց խոշոր նշանակութուն ունի մեր սոցիալիստական գյուղատնտեսության համար:

Այս տեսակետից դիտությունների թեկնածու Տ. Սահակյանի այս հանրամատչելի աշխատանքը շատ արժեքավոր և ոգևտակար՝ կոլտնտեսական առաջավոր ակտիվի և ագրոտեխնիկական լայն կադրերի համար:

Գրքույկում հեղինակը համառոտ ձևով ծանոթացնում է իմ Հայաստանում մշակվող կարտոֆիլի սորտերին և նրանց առանձնահատկություններին, կանգ է առնում կարտոֆիլի տարածված հիվանդությունների վրա, նպատակ ունենալով՝ մեր կոլտնտեսություններում մշակվող վոչ-բերքատու և անօրակ սորտերը՝ փոխարինել արժեքավոր և բերքատու սորտերով:

Վողջունելով այս տեսակ աշխատանքների լույս ընծայելը, հույս ունենք, լոր հետագա աշխատանքներում հեղինակը կանգ կառնի նաև տեսակավոր սորտերի ագրոտեխնիկայի վրա, մի բան, լոր չափազանց կարևոր է:

Գրոթ. Մ. Գ. ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Դաշտավարութեան մեջ մշակվող բոլոր կուլտուրաների, այդ թվում նաև կարտոֆիլի տեսակավոր ու լավորակ սերմացուի ապահովումն անհրաժեշտ ու անհետաձգելի խնդիրներից մեկն է հանդիսանում սոցիալիստական յերկրագործութեան համար:

Ձնայած, վոր ժամանակին մեր վերադաս մարմիններն այս կուլտուրայի զարգացման ու ռացիոնալ տեղաբաշխման համար հատուկ վորոշումներ են արել (ՀամԿ(բ)ԿԿենտկոմի 1931 թ. ոգոստոսի 2-ի, XVII և XVIII կուսհամագումարների վորոշումները), մեզ մոտ՝ Խորհրդային Հայաստանում, կարտոֆիլի սերմնաբուծութունը դեռևս չլուծված խնդիրներից մեկն է հանդիսանում:

Սոց. գյուղատնտեսութեան արդի հարաճուն վիճակը և կարտոֆիլի ցանքերի տարածութիւնների ընդարձակումը 3-րդ հնգամյակում՝ միանգամայն իրավացի պահանջ են դնում կարտոֆիլի սերմնաբուծութեան խնդիրներն ամենակարճ ժամանակամիջոցում լուծելու:

Մեր մի քանի շրջանների (Ալավերդի, Կիրովական, Լենինական, Դիլիջան, Ապարան և այլն) կարտոֆիլի ցանքերի մեծ մասսիվները ներկայացնում են սորտերի մեխանիկական խառնուրդ, վորից ընկնում է կարտոֆիլի բերքատվութիւնը: Ցանքերի խայտաբղետ լինելուն նըպաստել է այն, վոր տարբեր ժամանակներում (1931 և 1938 թ.թ.) մեծ քանակութեամբ Հայաստան է ներմուծվել սպառողական նշանակութիւն ունեցող կարտոֆիլի սորտերի խառնուրդ և բաշխվել է տեղերին վորպես սեր-

մացու։ Այդ ցանքերում գերակշռում են կարտոֆիլի այն-
պիսի սորտեր, վորոնք ունեն հասունացման տարբեր շը-
ջան, տարբեր բերքատվություն ու վորակ և տարբեր դի-
մացկունություն՝ սնկային, վիրուսային և բակտերիալ հի-
վանդությունների նկատմամբ։

Հայտնի չէ, վոր կարտոֆիլի տարբեր սորտեր տար-
բեր դիմացկունություն ունեն ձմեռելու ժամանակ, և յե-
թե աշնան բերքահավաքին կարտոֆիլը չի տեսակավոր-
վում և ձմռանը բոլոր տեսակները պահվում են միասին,
այդ դեպքում կարտոֆիլի կորուստը պահեստատեղում
անխուսափելի չէ։

Մեր կատարած հետազոտական աշխատանքները (1932
—1935 և 1938 թ.թ.) պարզել են, վոր կարտոֆիլի ցան-
քերում առայժմ տարածված է 24 սորտ, վորոնց մեջ կան
առատ բերքատու և դիմացկուն սորտեր։

Ուստի կարտոֆիլի լավորակ ու բերքատու սորտ հայ-
տաբերելը, առանձին հողակտորներով այն առանձնացներն
ու դարգացները հրատապ աշխատանքներից մեկը պետք է
համարել կարտոֆիլի սերմնաբուծություն զործում։

Դրա համար անհրաժեշտ է յուրաքանչյուր տարի անց-
կացնել կարտոֆիլի ցանքերի հետազոտություն և ապ-
սլորացիա (գնահատում)։

Այդ աշխատանքի հիմնական նպատակն է պարզել և
հայտաբերել կոլտնտեսություններում և խորհրդատեսու-
թյուններում մշակվող կարտոֆիլի սորտային կազմը՝ վա-
տորակ սորտերը տեսակավոր ու բերքատու սորտերով փո-
խարինելու համար։

Հայտաբերված 24 սորտերն ըստ իրենց տնտեսական
արժեքի կարելի չէ բաժանել յերկու խմբի.

ա) արժեքավոր սորտեր, վորոնց ներկայությունը ցան-
քերում առայժմ թույլատրելի պետք է համարվի, մինչև

Հողթողկոմատի կողմից ընդունված ստանդարտ սորտերի մասսայորեն տարածումը, և

բ) սորտեր, վորոնց բերքատվությունն ու վորակը համեմատաբար ցածր և և վորոնք ցանքերում յենթակա յեն խոտանման:

Տնտեսական նշանակություն ունեցող արժեքավոր սորտերի խմբին պատկանում են հետևյալները.

1. Վաղահաս վարդագույն	8. Մենժինկա Մելենկովի
2. Եպիկուր	9. Վոլտման
3. Մագնում բոնում	10. Սվիտեզ
4. Ժողովրդական	11. Սիլեզիա
5. Լուրի	12. Մերկեր
6. Կոլեկտիվային	13. Կրյուգեր
7. Մաժեստիկ	14. Գերոյ

Ստանեկի սորտերի խմբին են պատկանում հետևյալները, վորոնք ըստ առանձին շրջանների ցանքերում շատ պակաս չափով են տարածված.

1. Պրիմել	6. Վարդագույն մելլիա
2. Նեստոր	7. Բեկուպլոտ
3. Ալկոնոլ կապտոմանուշակագույն	8. Սոշոր տերևանի
4. Կարմրաչյա	9. Դեղնակարմրավուն
5. Զուգուգկա	10. Զուգունկա

Սորտ ընտրելու խնդրում հիմնականը տվյալ տնտեսության զարգացման ուղղությունն և և նրա պահանջը սորտի նկատմամբ:

Այս տեսակետից կարտոֆիլի գոյություն ունեցող սորտերը հիմնականում բաժանվում են յերեք խմբի.

ա) սեզանի, բ) գործարանային և գ) անառնակերի:

Այս խմբերից յուրաքանչյուրը, նայած իր վեգետացիային (աճեցողության և զարգացման տևողության), լինում է՝ 1) վաղահաս, 2) միջահաս և 3) ուշահաս:

Նայած տնտեսության պահանջներին՝ հիմնականում գերակշռող տեղ է բռնում այս կամ այն խումբը, և մշակվում է ցանկացած սորտը: Որինակ՝ խոշոր քաղաքների ու խոշոր բանվորական կենտրոններին կից շրջանների տնտեսությունները, բերքը շուտ շուկա հանելու և աշխատավորության սպառողական պահանջը բավարարելու համար, մշակում են սեղանի խմբին պատկանող կարտոֆիլի վաղահաս սորտերը:

Գործարանային խմբին պատկանող կարտոֆիլի սորտերից պահանջվում է վաղահասություն, մեծ բերքատուլություն և շատ ուլա (20—25⁰/₀):

Անասնակերի խմբին պատկանող սորտերից պահանջվում է շատ բարձր բերքատուլություն ու լավ ձմեռելու հատկություն:

Հաշվի առնելով մեր աշխատավորության պահանջները, Հոգեօրհիմատը 1937 թ. վորոշել է մեր շրջաններում դարգացնել սեղանի—սպառողական նշանակություն ունեցող կարտոֆիլի—սորտեր:

Հիմնականում մշակվող սեղանի սորտերից ընդունված են վորպես ստանդարտ՝

1. «Շալիկուր» (վաղահաս), 2. «Լորիս» (միջահաս)
  3. «Յուբել» (միջահաս, միայն Դիլիջանի շրջանի համար)
- Ժամանակավորապես թույլատրված է.

1. «Ժողովրդական» սորտը (միջահաս), վորովհետև մեր մասսիվ ցանքերում դա բարձր զոտասորտ է, 2. «Վաղահաս վարդագույն» սորտը (վաղահաս) և վերը հիշված արժեք ունեցող սորտերը, վորոնք կարտոֆիլի ցանքերում շատ քիչ տոկոս են կազմում, բայց իրենց տնտեսական հատկանիշներով բարձր են համարվում, քան «Ժողովրդական» սորտը:

Կարտոֆիլի ցանքերի գնահատությունը կապ ունի

սորտը ճիշտ վորոշելու և ճանաչելու հետ: Ուստի սորտը վորոշելու համար հիմք են ընդունված տվյալ բույսի արտաքին ձևաբանական հատկանիշները.

1. պալարի գույնը.

2. » ծլի գույնը.

3. ծաղկի գույնը:

Այս յերեք հատկանիշները վորոշ չափով հատուկ են սորտին ու նրա համար բնորոշ են:

Բույսի վերգետնյա մասերի (թուփ, ցողուն, տերև) հատկանիշները լրացուցիչ դեր են խաղում սորտը ճանաչելու մեջ, չնայած վորոշ դեպքերում յենթակա յեն փոփոխման:

Պալարի ձևը (ձվաձև, յերկարավուն, կլոր, տակառաձև և այլն) անկայուն ե և կախված ե հողային ու կլիմայական պայմաններից:

Սորտը ճանաչելու համար մենք նկարագրել ենք կարտոֆիլի թուփը, ցողունը, սերեվը, ծաղկի, պալարի, ծլի գույնը, տվել ենք սորտի աշխարհագրական տեղաբաշխումը և տնտեսական հատկանիշները:

Այս գրքուկում նկարագրվում են մեր կարտոֆիլացան շրջաններում տարածված, առայժմ 24 հայտնի սորտերից, կարտոֆիլի այն սորտերը, վորոնք ներկայումս վորոշ տնտեսական արժեք ունեն, և մի քանիսն ել այն սորտերից, վորոնք ցանքի գնահատման ժամանակ յենթակա յեն խոտանման:

Բացի այդ, նկարագրված են մեզ մոտ տարածված վորոշ հիվանդություններ, վորոնք ըստ առանձին տարիների մեծ փոփոխություններ են հասցնում կարտոֆիլի բերքատրվող թյանը:

Ե Պ Ի Կ Ո Ւ Ր

Վաղահաս և սեղանի սորտ և համարվում, հայտնի չէ իրեն համեղությամբ, չնայած վոր ձմեռելուց հետո համը քիչ փոխում է դեպի վատը: Տարածված է մեր Միության

Նկ. 1. Ե պ ի կ ու Ր.

Խոշորագույն բանվորական կենտրոնների և քաղաքների մոտակա շրջաններում: Մուծված է Նորհրդային Հայաս-

տան 1932 թ.: Այս սորտը մեզ մոտ տարածված է Ստեփանավանի, Ալավերդի, Կոտայքի շրջաններում:

Տնտեսական հատկանիշները.—Վորպես վաղահաս սորտ՝ բերքատու չէ, հեկտարից ստացվում է 120—150 ցենտներ, հիվանդությունների վերաբերմամբ համեմատաբար դիմացկուն է, ձմեռում է լավ (տես. նկ. 1):

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Թուփը միջահասակ է, վաղ թառամող, ցողունը յերկաթագույն պիգմենտավորված է:

Տերեվը բաց-կանաչավուն, փայլուն, տերևամասերը խոշոր չեն, տերևամասերի առաջին զույգ փոքր տերևամասնիկները նստած են ջղի վրա և բանտիկաձև են, իսկ առանձին տերևամասնիկը սրտաձև է:

Ծաղիկն սպիտակ է, ծաղկաբույլը հավաք է, պլուտուղ չի տալիս:

ՎԱՂԱՀԱՍ ՎԱՐԴԱԳՈՒՅՆ

Տեղերում անվանում են «Գալգալոս», «Ամսական» և այլն. վաղահաս է, բերքը կարելի չէ վերցնել ցանքից 65—70 որ հետո. տարածված է Միության տարբեր մարզերում և Անդրկովկասում: Մեզ մոտ «Վաղահաս վարդագույնի» մաքուր ոջախներ չկան, բայց այդ սորտը գտնվում է կարտոֆիլի ցանքերում վորպես խառնուրդ: Մաքուր ոջախներ հայտարբերել ենք (1932 թ.) Խորհրդային Վրաստանի Ախալցխայի Թուրշի յենթաշրջանում:

Բանվորական կենտրոնների ու քաղաքամերձ անտեսությունների սպառնողական կարիքները բավարարելու տեսակետից մեծ արժեք ունի:

Տնտեսական հատկանիշները.—Շատ համեղ է, ուստի և համարվում է սեղանի՝ կարտոֆիլի տեսակ:

Միջին բերքատվությունը մեկ հեկտարից տատանվում է 80—130 ցենտների միջև:

Ուլա քիչ է պարունակում ($16^0/0$), վոր և պահանջվում է ընդհանրապես սեղանի կարտոֆիլի տեսակից:

Նկ. 2. Վաղահաս վաղազույց.

Մեզ մոտ ուլայի $0/0$ -ը տատանվում է ըստ շրջանների 19—20-ի միջև: Շատ վատ ձմեռող է և յենթակալ է սնկային հիվանդությունների: Անդրկովկասի համար համարվում է «Ժամանակավորապես թուլատրված» սորտ:

Պալարն իր ձևով հարմար չէ շարքացանով ցանելու համար (տես նկ. 2):

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Պալարը յերկարավուն ե (վարունգաձև), բաց վարդա-
գույն, հարթ — յերեսանց նստած կարմրաձև աչքե-
րով, բունը հավաքված ե, ծիլը բաց-կարմրամանուշա-
կագույն:

Թուփը ցածրադիր ե, լավ տերևակալած, վաղ թառա-
մող, ցողունն անկյունավոր ե, գերշ գույնի:

Տերեփը խոշոր ե, մուգ-կանաչ, փայլուն. վերջադիր
կենտ տերևամասը, վորը կախ ե ընկած, ծածկվում ե վեր-
ջին գույշ տերևամասով (բնորոշ հատկանիշ):

Ծաղիկն սպիտակ ե, թուփն առատ ծաղկում ե, սերմ-
նարանի կտրվածքը բաց-կարմիր գույն ունի: Միության
հյուսիսային պայմաններում պտուղ չի տալիս: Անդրկով-
կասում պտուղ տալիս ե:

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ (ՌԻԽՏԵՐ)

Տեղերում այս սորտին տարբեր անուններ են տալիս՝
Կամենկա, Մալականի, Շամբարակի, Ցարսկի, Գուբերնա-
տի, Ջալալոդլի, Բարանբուլ և այլն: միջահաս ունիվերսալ
սորտ ե համարվում, լավ բերքատու յե ու առատ ոսլա յե
պարունակում: Տարածված ե Միության տարբեր մարզե-
րում, սկսած հյուսիսից դեպի հարավ: Խնչպես Ո. Վրաստա-
նում, այնպես ել մեզ մոտ հայտաբերված են մաքուր ու-
ջախներ տարբեր շրջաններում (Ստեփանավան, Կիրովա-
կան, Կարմիր, Նոր-Բայազետ, Մարտունի):

Այս սորտը Հայաստանում համարվում ե առայժմ «ժա-
մանակավորապես թույլատրված» սորտ, նկատի ունենա-
լով, վոր դրանից ավելի լավորակ և մասսայորեն տարած-
ված սորտ չունենք:

Տնտեսական հասկանիւթներ.—Այս սորտի միջին բեր-
քատուլթյունը Ռուսաստանում համարվում է 160 ցենտ-
ներ. պալարի ոսլան համարվում է 18⁰/₀: Մեղ մոտ միջին
բերքատուլթյունը կարելի յե համարել 130—200 ցենտ-
ներ (Ստեփանավանի շրջանի Պուշկինո, Պրիվոլնի, Կուր-
թան գյուղերում, Նոր-Բայազետի շրջանից Սարուխան
գյուղի կոլտնտեսուլթյունում, վորոնք ունեն այդ սորտի
մաքուր ոջախներ):

Պալարի ոսլան կազմում է 21—24⁰/₀ Սևանի ալա-
զանում: Նայած շրջանի պայմաններին՝ ոսլայի միջին ⁰/₀-ը
տատանվում է 20—25-ի միջև:

Մակային հիվանդուլթյուններին համեմատաբար վատ
է դիմանում և շատ է վնասվում ֆիտոֆտորա ինֆենս-
տանս սնկից:

Վերջերս մեղ մոտ այս սորտի պալարների վրա հայ-
տաբերված է աստղաձև քոս հիվանդուլթյունը, վորը նը-
պաստում է վնասակար ֆիտոֆտորայի զարգանալուն: Հի-
վանդանում է վիրուսային հիվանդուլթյուններով:

Վատ է ձմեռում (ձմռան ընթացքում, հատկապես վատ
կահավորված պահեստներում, արագ փշանում է): Մակա-
յին հիվանդուլթյունների և համեմատաբար վատ ձմեռելու
պատճառով այս սորտն ստանդարտ սորտերի շարքից հան-
ված է մեր Միուլթյան վորոշ շրջաններում, ի թիվս վորոց
և Անդրկովկասի հանրապետուլթյուններում. համարվում է
«Ժամանակավորապես թուլյատրված» սորտ (տես նկ. 3):

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Պալարն սպիտակ է, ձվաձև, պալարի գագաթին կապ-
տավուն բիծ կա. աչքերը նստած են վոշ խորը, ծիլը կապ-
տամանուշակագույն է, բունը հավաքած:

Թուլիք բարձր է, փարթամ, ուշ է թառամում, ցո-
ղունը՝ բարձրալիք, պիզմենտավորված է գորշ գույնի, վո-

18923
A

Նկ. 3. Ժողովրդական.

Ըր ցայտուն յերևում է ցողունի ցածրամասին ամրացած տերևածոցերում: Թուփը բաց-կանաչավուն գույն ունի:

Տերեվը խոշոր է, կռվիտ, ծալքավորված է միջակ բացվածքավոր տերևամասերով: Այս սորտի համար բնորոշ

են կենտրոնական ջրի վրա նստած գույգ փոքր տերևա-
մասերը, վորոնք յերկարավուն են և սրածայր:

Ծաղիկը փոքր է, գունատ, բաց-կապտամանուշակա-
գույն. ծաղկի պսակաթերթերի գազաթններն սպիտակ են,
վարսանդը յերկար և առեջքները բարձր. փոշանոթները կա-
նաչ կիտրոնագույն են, շատ հաճախ այլանդակված (բնո-
րոշ հատկանիշ): Խ. Ռուսաստանում և Միության հյուսի-
սային պայմաններում սովորաբար պտուղ չի տալիս, իսկ
Անդրկովկասում առատ պտուղ է տալիս:

Լ Ո Ր Խ

Միջահաս ունիվերսալ սորտ է, կարող է ծառայել
թե՛ սեղանի և թե՛ գործարանի համար: Համեմատաբար
չորադիմացկուն է: Մեզ մոտ ընդունված է վորպես ըս-
տանդարտ սորտ: Լեռնային շրջաններում բարձր բերք է
տալիս:

Տարածված է Միության սևահողային մարզերում և
մեզ մոտ՝ Ստեփանավանի ու Նոր-Բայազետի շրջաններում:

Տնտեսական հասկանիքներ.—Միջին բերքատվությունը
մեկ հեկտարից 230 ցենտներ է: Ոսլայի միջին բերքա-
տվությունը մեզ մոտ 22⁰/₀ է: Համեզ է և յեփելուց չի
փխրվում: Չմեռում է շատ լավ հիվանդություններով հա-
մեմատաբար պահան է վարակվում (տես նկ. 4):

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԵՇՆԵՐԸ

Պալար սպիտակ-դեղնավուն է, ձվաձև, աչքերը խո-
րը չեն նստած, բունը հավաքված չէ: Պալարի գազաթի
մասը փոքր բլրակ ունի:

Թուփը բարձր է, նուրբ, լավ տերևակալած, ցողունը
անկյունավոր, ճյուղավորված և միանգամայն կանաչ:

Նկ. 4. Լ'ո ր խ.

Տեղեկ՝ մեջակ մեծություն, բաց կանաչ; նուրբ ու
հարթ տերևամասերով. հաճախ ծայրամասի կենտ տերևա-
մասը միացած է ցածի տերևամասի հետ և բլթակ է կաղ-
մում (բնորոշ հատկանիշ):

Ծաղիկը՝ բաց-վարդամանուշակագույն, պսակաթերթե-
րի գաղաթներն սպիտակ են. ընդհանրապես պտուղ չի տա-
լիս. հայաստանում ամռանը յերկրորդ անգամ յերիտա-
սարդ պալարներով ցանք կատարելու դեպքում առատ սեր-
մերով պտուղ է տալիս:

Միջանառ սեզանի ու գործարանային սորա և համարվում: Տարածված և լ. Ռուսաստանի կենտրոնական մարզերում և Բելոռուսիայի սահմանամերձ գոտում: Կալ աճում և բոլոր հողերում:

Նկ. 5. Յ ո Ւ Բ ե լ .

Տնտեսական հասկանիլներ.— Բերքատուլությունը բարձր և, համեղ սորա և, ունի իմամունիտեա կարտոֆիլի քաղց-

կեղի դեմ: Հաղվագեալ ե հիվանդանում փոշենման քոսով,
փորը սնկային հիվանդությունն է:

Չմեռում ե լավ: Այս սորտն ընդունված ե վորպես
ժամանակավորապես թույլատրված սորտ՝ Դիլիջանի շրջա-
նի համար, վորտեղ հողերը շատ վարակված են փոշենման
ֆու կոչվող սնկային հիվանդությունով (տես նկ. 5):

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԾՆԵՐԸ

Թուփը բարձրագիւր ե, թույլ տերեւակալած. ցողունը
պիգմենտավորված ե ե գորշ գույն ունի:

Տերեւը խոշոր չե, կնճռոտված ե. փոքր տերեւամա-
տերը չեն գրկում ցողունը (բնորոշ հատկանիշ), այլ դեպի
վեր են ուղղված:

Ծաղիկը կարմիր-մանուշակագույն ե, պսակաթերթե-
րի գագաթն սպիտակ ե. պտուղ քիչ ե տալիս:

Պալարն սպիտակ ե, խոշոր, ձվաձե. աչքերն այնքան
խորը չեն նստած:

Բույնը հալաքված ե:

Մ Ե Ր Կ Ե Ր

Սեղանի ե գործարանային կարտոֆիլի միջանառ սորտ
ե համարվում. պատահում ե վորպես խառնուրդ Ստեփա-
նավանի, Նար-Բայագետի շրջանների կարտոֆիլի ցանքե-
րում: Տարածված ե Սորհրդային Միության սևահողային
մարզերում (Վորոնեժ, Պենյա ե այլն):

Տնտեսական հատկանիշներ.— Բերքատու յե (հեկտա-
րի միջին բերքատվությունը 150 ցենտներ ե). քիչ ե հի-
վանդանում, ձմեռում ե լավ, համեղ ե, ոսլայի պարունա-
կությունը 20⁰/₀ է: Մեղ մոտ, Ստեփանավանում ե Մար-
տունու շրջաններում, ոսլայի բարձր՝ 22—23⁰/₀ ե տալիս
(տես նկ. 6):

Նկ. 6. Մ ե ր կ ե ր.

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Արտաքին հատկանիշներով այս սորտը նմանվում է «Փողոմբդական» սորտին:

Հիմնական տարբերթյունը հետևյալն է. ծաղիկը կապտամանուշակագույն է, պսակաթերթերն սպիտակ վերջավորությամբ ունեն, փոշանոթները վառ նարնջագույն են (ընտրուշ հատկանիշ):

Միջահաս անասնակերի սորտ ե համարվում: Հաճախ պատահում ե վորպես խառնուրդ «Կարմրաչյա» սորտի ցանքերի մեջ: «Զուգունկա» սորտը համարվում ե «Կարմրաչյա» սորտի մուտանտը:

Տարածված ե Ու. Ռուսաստանի կենտրոնական սեահո-ղային մարզերում ե մեզ մոտ՝ Կիրովականի, Ապարանի ե Սեանի ավազանի շրջաններում, վորպես խառնուրդ:

Տնտեսական հասկանիւթներ.— Բերքատու չե, մեկ հեկտարից տալիս ե 80 ցենտներ. ոսլայի պարունակությունը 13—15⁰/₀-ի յե հասնում: Համեղ չե, սեղանի համար անպետք ե: Զմեռում ե վատ: Հիվանդություններին դիմացկուն չե: Յենթակա յե խոտանման:

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Պալար կապույտ ե, սպիտակավուն շերտերով, աչքերը մուգ-կապույտ են ու պալարի վրա խորը նստած ծիլը կապտամանուշակագույն ե:

Թուիր բարձր ե, վարթամ ճյուղավորված, ուշ թառամող:

Տերեվը հաշի ե, փայլուն, տերեւամասերը քիչ են. ծալբատերեւամասի հիմքը սեպածե ե, անոթները պիզմենտավորված են գորշ յերկաթագույնով:

Ծաղիկը մուգ-կապտագույն ե, ծաղկակոթունի ամբացման հիմքում կա մուգ-կապտագույն ողակ (բնորոշ հատկանիշ): Սերմնարանի յերկայնական կտրվածքն անգույն ե (բնորոշ հատկանիշ):

Կ Ա Ր Մ Ր Ա Չ Յ Ա

Միջահաս անասնակերի սորտ և համարվում: Տարածված և Պ. Ռուսաստանի սեահողային մարզերում և մեծ մասը՝ Ալավերդու, Ապարանի, Կիրովականի, Ստեփանավանի Մեանի ավազանի շրջաններում, վորպես խառնուրդ:

Տնտեսական հասկանիւթներ.—Տնտեսական առանձին արժեք չի ներկայացնում: Բերքատու չէ: Մեկ հեկտարը միջին բերքատուությունը 80—90 ցենտներ և: Ոսկան 15⁰/₀ և կազմում: Համեղ չէ, ձմեռում և միջակ: Յենթա կա յե խոտանման, նկատի ունենալով, վոր ուժեղ կերպով վարակվում և վիրուսային հիվանդություններով և դիմաց կուն չէ սնկային հիվանդություններին:

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Պալարն սպիտակ և, կանոնավոր ձև չունի, վարդա գույն աչքերով, ուստի և կոչվել և «կարմրաչյա»: Աչքերը նստած են խորը: Ծիլը կարմիր-մանուշակագույն և:

Թուփը՝ միջակ, ճյուղավորված: Տերեամասերը՝ հարթ, փայլուն. ծայրագիւր տերեամասը խոշոր և, կախ ընկած թառամածի տեսք ունի:

Ծաղիկը՝ սպիտակ, մեղ մոտ առատ պտուղ և տալիս Ծաղկակոթունի՝ ամրացման հիմքում ունի կարմրագույն ողակ (բնորոշ հատկանիշ):

Ձ Ո Ւ Գ Ո Ւ Տ Կ Ա

Տեղական սորտ և, շատ հաճախ և պատահում Մեանի ավազանի շրջանների կարաոֆիլի ցանքերում վորպես խառնուրդ:

Տնտեսական հասկանիւթներ.—Բերքատուությունը վա

է, համը՝ նույնպէս վատ. ոսլայականութիւնը պակաս է (14—16⁰/₀): Ուժեղ վարակվում է հիվանդութիւններով, հատկապէս վիրուսային հիվանդութիւններով: Ձմեռում է վատ:

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Թուփը փարթամ, լայն է:

Յողունը՝ գորշագույն պիգմենտավորված:

Տերեվը խոշոր է, խիստ արտահայտված ջղերով (բնորոշ հատկանիշ):

Ծաղիկը՝ կարմիր-մանուշակագույն, առատ ծաղկում է, պտուղ է տալիս, պտուղները խոշոր են:

Պալարը կարմիր-սպիտակագույն է. սպիտակ բծերը տեղավորված են ամբողջ պալարի վրա. պալարը յերկարավուն է. ունի խորը նստած աչքեր:

Բունը հավաքված չէ:

ՎՈԼՏՄԱՆ

Ուշահաս, գործարանային կարտոֆիլի սորտ է: Միութեան մեջ շատ տարածված է, հատկապէս կարտոֆիլի ոսլայի գործարաններին կից. մշակվում է նաև Հյուսիսային Կովկասում: Մեղ մոտ մաքուր ոջախներ հայտարարված են Նոր-Բայազետի, Ստեփանավանի, Լենինականի և Ալավերդու շրջաններում: Մյուս կարտոֆիլացան շրջաններում ցանքերի մեջ պատահում է վորպես խառնուրդ:

Տնեսաական հատկանիշները.—Միջին բերքատվութիւնը մեկ հեկտարից՝ 180 ցենտներ է: Ոսլայի միջին պտուղնակութիւնը 19—22⁰/₀ է: Ձմեռում է լավ, սեղանի համար այնքան չի գործածվում: Մակային հիվանդութիւններին համեմատաբար դիմացկուն է: Կարտոֆիլի գործարանային սորտի շրջանների համար համարվում է ստան-

դարտ սորտ: Պալարի ձևը հարմար է կարտոֆիլացան շարքացան մեքենաների համար (տես նկ. 7):

Նկ. 7. Վ. ռ | ս մ ա ն.

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Պալարը կլոր անկյունավոր է, բաց-կարմրավուն, աչքերը խորը չեն նստած:

Բունը հավաքված է:

Թուփը բարձր է, ուժեղ ճյուղավորված, ուշ է թա-
ռամում. ցողունը բարձրադիր է: Տերևների կենտրոնա-
կան ջիղն ու տերևի կոթունը, ինչպես և ամբողջ ցողու-
նը ուժեղ պիգմենտավորված են գորշ յերկաթագույնի:

Տերեվը խոշոր է, գորշ կանաչավուն է, ցողունի հետ
սուր անկյուն է կազմում. տերևամասերը նեղ են ու սե-
պածե (բնորոշ հատկանիշ):

Ծաղիկը բաց վարդամանուշակագույն է, համեմատա-
բար թույլ է ծաղկում. պտուղ չի տալիս:

Ս Վ Ի Տ Ե Ձ

Ուշահաս գործարանային սորտ է, լավ է աճում կա-
վոտ և ծանր հողերում: Շատ է տարածված Խ. Ռուսաստա-
նում՝ կարտոֆիլի գործարանային սորտերի շրջաններում
և Նոր-Բայադետի շրջանի կարտոֆիլի ցանքերում: Կան
մաքուր սլախներ (Բադիկյան). կարտոֆիլի գործարանա-
յին շրջանների համար ստանդարտ սորտ է համարվում:

Տնկեսական հասկանիքներ. — Բերքատու յե. ուլայի
պարունակությունը բարձր է (23—24⁰); Ձմեռում է չա-
լով: Հիվանդություններով համեմատաբար պակաս է վա-
րակվում:

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Թուփը բարձրադիր է, փարթամ. ցողունը պիգմեն-
տավորված է:

Տերեվը խոշոր է, բաց-կանաչ է, կնճռոտված. յեղրում
թույլ ալիքավորված (բնորոշ հատկանիշ), փոքր տերևա-
մասերը միջնադիր են նստած:

Ծաղիկը կարմիր-մանուշակագույն է, առատ պտուղ
է տալիս:

Պալարն սպիտակ է, կտրածն, թեփակալած. աչքերը
խորը չեն նստած:

Բունը հավաքված չէ:

Կ Ր Յ Ո Ւ Գ Ե Ր

Ուշահաս անասնակերային սորտ է, տարածված է
Միության սեահողային մարզերում: Մեզ մոտ ցանքերում
չատ քիչ կա և խառնուրդ է կազմում: Մեծ ապագա ունի
հետազայում մեր անասնապահական շրջաններում զարգա-
նալու, փորպես անասունների կերի բազան ամբացնող կուլ-
տուրաներից մեկը:

Տնտեսական հասկանիւթներ. — Առատ բերքատու սորտ
է, համը վատ է: Մեզ մոտ մեկ հեկտարից ստացվել է
350 ցենտներ: Ոսլայի պարունակութունը մեզ մոտ 19⁰/₀
է, իսկ Ս. Ռուսաստանում՝ 14⁰/₀: Կրթուգերը համարվում է
անասնակերային սորտ և համեմատաբար անհամ է: Ստե-
փանավանի շրջանում ձմեռում է բավարար, հյուսիսային
շրջաններում — Ս. Ռուսաստանում — վատ է ձմեռում:

Պալարների ձևը համեմատաբար կլոր է և հարմար է
մեքենայով ցանք կատարելու համար: Հիվանդութուննե-
րին համեմատաբար զիմացկուն է (տես նկ. 8):

ՍՈՐՏԻ ԱՐՏԱՔԻՆ ԲՆՈՐՈՇ ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԸ

Պալարն սպիտակ է, խոշոր, անկանոն ձևի. աչքերը
մեծ են ու խորը նստած. ծիլը բաց կարմիր-մանուշակա-
գույն է:

Բունը հավաքված չէ:

Թուփը բարձր է, փարթամ, ուշ թառամող. ցողունն
ուղղահայաց է. սուր տերևներ ունի և պիգմենտավորված
է գորշ գույնի: Տերևի կոթունը, ինչպես և գլխավոր ջիղը
պիգմենտավորված են գորշ գույնի (բնորոշ հատկանիշ):

Տերեվը դեղնականաչ է, խոշոր ու կոպիտ, թեքված է
 քիչ դեպի վեր. փոքր տերևամասերը քիչ են:
 Ծաղիկը խոշոր է, բաց կարմիր-մանուշակագույն,
 առատ պտուղ չի տալիս:

Շնկ. 8. Կեյսեգեր.

ԿԱՐՏՈՖԻԼԻ ԳԼԽԱՎՈՐ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

Կարտոֆիլը բազմաթիվ սնկային հիվանդություններ տնի, վորոնցից ամենավտանգավորը հանդիսանում է ֆիտոֆտորան. տեղում մեր աշխատողներն այդ հիվանդությունն անվանում են «ժանգյառ», «մրուկ», «սև»:

Այս հիվանդությունը լեռնային խոնավ շրջաններում՝ Ստեփանավանում, Կիրովականում, Դիլիջանում, առանձին խոնավ տարիներին (որինակ՝ 1931 և 1936 թ.թ.) չափազանցապես է հասցրել կարտոֆիլի բերքատվությանը:

Հիվանդություն առաջացնողը սունկ է, վորն անվանում են ֆիտոֆտորա ինֆենստաս:

Այս հիվանդությունը յերևում է ամռան յերկրորդ կեսում, սովորաբար հուլիս, ոգոստոս ամիսներին, առանձին թույլ թիերի վրա (տես նկ. 9):

Հիվանդ բույսերի տերեամասերի վրա առաջանում են գորշագույն կլոր բծեր: Նոնավ ժամանակ, տերևի թիթեղի հակառակ մասում, ջղերի տակը, յերևում է բաց սպիտակ գույնի բորբոսի շերտ:

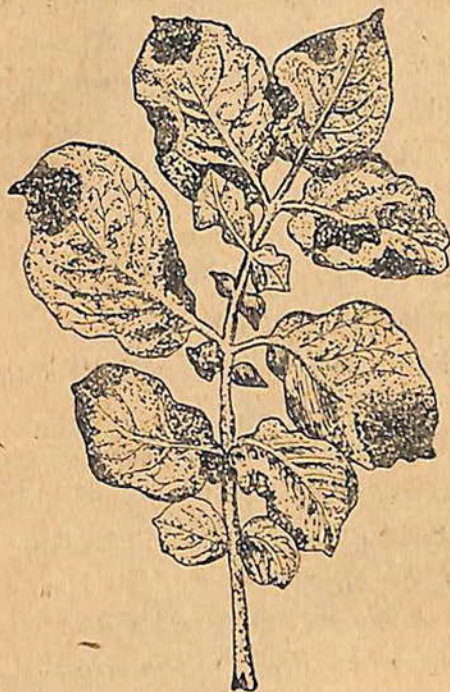
Այս սունկն արագ է բազմանում, նախ մեկ տերևի վրա, հետո միջատների, քամու կամ անձրևի կաթիլների շնորհիվ փոխանցվում է ամբողջ թիին և այնուհետև վարակը տարածվում է ամբողջ դաշտում, վորը խանձվածքի տեսք է ընդունում:

Կարտոֆիլի թուփը մեռնում է ժամանակից շուտ, իսկ հողում առաջացած յերիտասարդ պալարները մնում են խակ և մանր:

Այս հիվանդությամբ ուժեղ վարակված դաշտերի քերքատվությունը սովորաբար շատ ցածր է լինում:

Սունկի վարակը չի սահմանափակվում բույսի վերգեանյա ցողունի և տերևների վոչնչացումով. նա փոխանցվում է հողի մեջ՝ պալարների վրա:

Նկ. 9. Կարսոփիլի սերեվի յեվ սերեվամասի վարակվածությունը փսոփոքու սնկով.

Վարակված պալարների վրա առաջանում են մուգ գույնի, բիշ փոս ընկած կետեր: Փոսիկների տակի միան սկզբում շաղանակագույն է, հետագայում, վարակի տարածվելու հետ, նա սև գույն է ընդունում, և պալարն սկսում է արագ նեխել:

Հիվանդացած պալարն ավի մեջ տրորելիս նեխած

ձվի հոտ և տալիս, համը փսխում է և ապառման համար անպետք է դառնում:

Բերքահավաքի ժամանակ վարակը կարող է անցնել առողջ մնացած պալարների վրա և ձմռան պահեստատեղերում բարձր շերմության (Յ. 8—15⁰) առկայություն դեպքում կարճ ժամանակում կարող է տարածվել և փրշացնել կարտոֆիլը: Վոշնչացնելով պալարը, այս սունկը նպաստում է միաժամանակ նաև զանազան բակտերիալ հիվանդությունների զարգանալուն, վորոնցից պալարներն ամբողջովին նեխում են:

ՊԱՅԲԱՐԻ ՁԵՎԵՐԸ

1. Յանքի համար ոգտագործել միանգամայն առողջ, միջին և խոշոր մեծություն ունեցող (60—100 գրամ) պալարներ:

2. Հիվանդությունը յերևան դալու ժամանակ բույսը սրսկել բորդոյան հեղուկով կամ փոշուով պրեպարատով: Յեթե հորդ անձրևները լվանում են սրսկածը, անհրաժեշտ է սրսկումը կրկնել:

3. Այն շրջաններում, վորտեղ ֆիտոֆտորան ուժեղ է տարածված, կարտոֆիլի թփի բուկը բարձր պետք է տալ:

Բարձր հողաշերտի մեջ այս սունկից առաջացած հիֆերը (մագանման թելիկներ) չեն հասնում հողի մեջ գլուխով պալարներին, հետևապես և չեն կարողանում վարակել: Փորձերը ցույց են տվել, վոր ֆիտոֆտորայի հիֆերը թափանցում են հողի մեջ 10—13 սանտիմետր:

4. Բերքահավաքից 10—13 օր առաջ դուրս քաշել վարակված թփերը, հանել դաշտից և այրել:

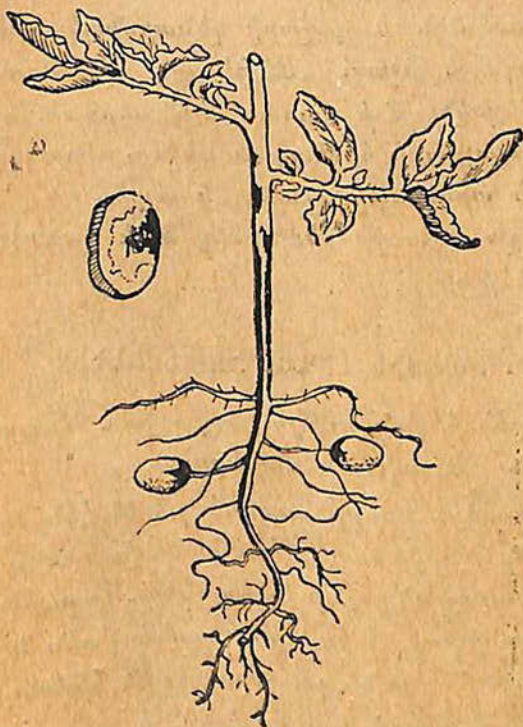
5. Բերքահավաքի և պահպանման ժամանակ առանձնացնել հիվանդ պալարներն առողջներից: Այն պալարները, վորոնց վրա փոս ընկած գորշագույն կետեր կան, ան-

սլայման առանձնացնել, վորպեսզի ձմռան պահպանման
 ժամանակ վարակի աղբյուր չդառնան:

6. Բերքահավաքը կատարել չոր, արևոտ օրերին:

7. Ձմռան պահպանման ժամանակ պահեստի կամ բուր-
 տի ջերմությունը պահպանել $3.+1^0$ -ից մինչև $3.+2^0$.
 Ղրա համար պետք է ապահովել պահեստի կամ բուրտի
 նորմալ ոդափոխությունը:

Նկ. 10. Կարսոֆիլի քփի վառակվածությունը
 «սել վոսֆ»-ով.

Բակտերիալ հիվանդություններից իր փաստակարու-
 թյամբ հայտնի չե «սե վոտք» հիվանդությունը: Տարած-
 ված է մեղ մոտ՝ Ստեփանավանում, Նոր-Բայազետում,
 Դիլիջանում, Շամշադինում: Հիվանդությունն առաջանում

ե բույսի սկզբնական աճման շրջանում, մինչև կարտոֆիլի ծաղիկելը:

Հիվանդ բույսերի ցողունի հիմքը հողում սեանում ե և հետագայում նեխում: Այդպիսի թուփը հեշտությամբ հողից դուրս ե քաշվում: Սովորաբար նման թփերը նվազ են լինում, նրանք դեղնում են, իսկ նրանց տերևները վոլորվում են: Այդպիսի թփերն արտաքինից շատ շուտ աչքի յեն ընկնում (տես նկ. 10):

Վարակվում ե նաև պալարի կենտրոնական մասը, վորից առաջանում ե փչակ: «Սև վոտը» հիվանդությունից ուժեղ չափով ընկնում ե կարտոֆիլի բերքատվությունը:

Վարակեա պալքարի հիմնական միջոց, վարակված թփերը պետք ե արմատախիլ անել և այրել:

Անհրաժեշտ ե հողից հեռացնել նաև վարակված թփերի պալարները:

ՎԻՐՈՒՍԱՅԻՆ ՀԻՎԱՆԴՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Վիրուսային հիվանդությունները շատ են տարածված մեր Միւլթյան հարավային մասերում:

Մեզ մոտ վիրուսները տարածված են Լենինականում, Մարտունիում, Դիլիջանում, Ստեփանավանում և այլ շրջաններում: Նայած վիրուսի տեսակին՝ կարտոֆիլի բերքատվությունը վորոշ չափով ընկնում ե (տես նկ. 11):

Մինչև այժմ հայտնի չե վիրուսային հիվանդություններ առաջացնող պատճառը: Հայտնի յե այն, վոր հիվանդությունները փոխանցվում են հողի լվիճների, բակտերիաների, հիվանդ պալարների ու նրանց հյուլի միջոցով:

Այս հիվանդություններից վարակված բույսի վերգետնյա մասերն այլանդակվում են, իսկ թուփը գաճաճ ե լինում:

Վերջին տարիներս հնարավոր յեղավ վիրուսը հայ-
տաբերել նաև պալարներում: Պատրաստված և հատուկ շի-
ճուկ: Այդ շիճուկի միջոցով հնարավոր և լինում վիրուսով

Նկ. 11. Կարսոփիլի տեղի վարակվածությունը վիրուսով.
հիվանդ պալարներն առողջներից ջուկել և ցանքի համար
չփորձադրել:

Վերջում հայտաբերելու գործողությունն այժմ շատ հեշտ է. պալարը ծլեցնում են և աչքերից պոկում մեկ կամ մի քանի ծիլ, փաթաթում մաքուր մաուլայի մեջ, հատուկ մկրատ-ճզմիչով քամում մի կաթիլ հյուսթ որյեկտիվի մաքուր ապակու վրա և հետո դրա վրա գցում են մի կաթիլ այդ շիճուկից: Մեկ կամ կես բուլեյից հետո վերջում հայտաբերվում է: Յեթե պալարը հիվանդ է վիրուսով, կաթիլի յեզրից առաջանում է սպիտակ շերտավոր նստվածք, իսկ յեթե վարակ չկա, շերտավոր նստվածք չի առաջանում, և կաթիլի գույնը լինում է միապաղաղ (տես նկ. 12):

Նկ. 12. Շիճուկի միջոցով պարզված է վիրուսի ներկայությունը.

Մեր շրջանների կարտոֆիլի ցանքերում տարածված վնասակար վիրուսներից հայտնի յեն հետևյալները՝

- 1) կնճռոտված մողայիկա և գանգրաններություն.
- 2) Շերտավոր մողայիկա.
- 3) Կախարդի ավել:

1. ԿՆՃՌՈՏՎԱԾ ՄՈՂԱՅԻԿԱ. ՅԵՎ. ԳԱՆԳՐԱՆԵՐՈՒԹՅՈՒՆ

Հիվանդացած բույսի աճեցողությունը դանդաղում է, թուլին ընկճված տեսք է ընդունում, վերևի տերևներն այլանդակվում են և կնճռոտվում: Տերևների յեզրերը շատ հաճախ ծովում են, դեղին գույն ստանում, դառնում փրխ-

բուն, կոտորվող, շնորհիվ այն բանի, վոր ոսկան տերեխց չի անցնում բույսի մյուս որգանները և մնում է տեղում:

Բույսի ներքևի տերևները, վորոնք մոտ են հողին, շատ հաճախ չորացած են լինում:

Այս հիվանդության հետ գունդընթաց շատ հաճախ նույն բույսի վրա հանդիպում է և գանգրահեր մոզայիկան (տես նկ. 13):

2. ՇԵՐՏԱՎՈՐ ՄՈԶԱՅԻԿԱ

Այս վիրուսով հիվանդ բույսերի տերևների վրա սկզբնական շրջանում առաջանում են մանր, անկյունավոր, մուգ գույնի բծեր: Տերևի թիթեղի ներքևի կողմից ներքանք նկատելի յեն և մեծ մասամբ դասավորված են տերևի ջղերի վրա:

Այդ բծերը յերևում են նաև տերևի կոթունի ու ցողունի վրա և գորշ-յերկաթագույն տեսք ունեն: Յերբեմն այդ հիվանդությունը նկատելի յե դառնում կարտոֆիլի առանձին սորտերի պալարների մաշկի կամ աչքերի վրա, ուռուցիկներ և առաջացնում, հյուսվածքն այդ մասում ճաքճքվում է, և աչքերը մեռնում են: Հիվանդ պալարի վրա դրսից անհարթություն է առաջանում, և պալարը տեղ-տեղ նեխած տեսք է ունենում:

Այս վիրուսով հիվանդ պալարներից ստացվում են հիվանդ ու նվազ բույսեր, կնճռոտված և վորովման տերևներ:

Նկ. 13. Կարտոֆիլի բժի վարակվածությունը կրճնոտված մոզայիկա յեվ գանգրահերություն վիրուսով.

բով, վորոնք փխրուն են և կոտրատվող, այն պատճառով, վոր վերևում կուտակված ոսկան չի անցնում բույսի մյուս որգանները և մնում է տեղում: Հիվանդ թփի ներքին տերեւները նեխում և չորանում են: Այս վիրուսով հիվանդացած թփերը սովորաբար բերք չեն տալիս:

ԿԱՆԱՐԴԻ ԱՎԵԼ

Այս տիպի վիրուսը հիվանդացած բույսի թփակալուսն ուժեղացնում է և բույսին հովանոցի տեսք է տալիս:

Ցողունների թիվը սովորաբար նորմալից շատ ավելի յե լինում, իսկ տերեւները՝ պակաս մասնատված: Թուփը դաճած է լինում և չի ծաղկում, ցողունը՝ կլոր ու բարակ: Հիվանդ բույսը տալիս է բազմաթիվ մանր, խակ պալարներ (կախարդի ավել, տես նկ. 14):

Նկ. 14. Կախարդի ավել.

ՊԱՅԳԱՐԻ ՁԵՎԵՐԸ

1. Յանքի համար ոգտագործել միանգամայն առողջ, միջին և խոշոր մեծություն ունեցող պալարներ:

2. Յանքի համար, անկախ պալարի մեծությունից, չօգտագործել այն պալարները, վորոնց աչքերի ընձյուղած ծիլերը մազի պես բարակ են:

3. Վերուսույ վարակված թփերը, ինչպես և պալար-
ները, ցանքից պետք է արմատախիլ անել ու այրել:

Կ Ո Ւ Դ Ր Յ Ա Շ

Կուղըրյաշը հետևանք է բույսի վոշ նորմալ զարգաց-
ման և համարվում է պաթոլոգիկ յերևույթ, վորից փոխ-

Նկ. 15. Կ ու լ դ Ր յ ա շ.

վում է թփի վորջ տեսքը: Այդպիսի թփերը սովորաբար
չեն ծաղկում, նրանց ցողունները լինում են ձգված, իսկ

տերեւամասերը կօրցնում են տերեւին հատուկ կարատուածությունը: Փոփոխված բույսի վերջադիր մասերը շատ ուժեղ են զարգացած և լայն թիթեղ ունեն: Այդ փոփոխությունն առաջացնող պայմանները հայտնի չեն:

Կուղրյաշը շատ ուժեղ զցում է ապրանքային կարտոֆիլի բերքատուությունը (տես նկ. 15):

Պայքարի միջոցը հետևյալն է.—սերմացուի համար պետք է ռգտագործել առողջ բույսերի խոշոր ու միջին մեծության պալարները:

СОРТА КАРТОФЕЛЯ В АРМЕНИИ И ИХ БОЛЕЗНИ

Картофель является в настоящее время одной из основных пропашных культур в полеводстве нагорных районов Армянской ССР. Экономическое значение картофеля как пищевого продукта общеизвестно. Он культивируется как на богаре, так и на поливных участках.

Картофелесеющие районы в основном располагаются на высоте от 1575 до 2200 м. над уровнем моря. Климатические условия здесь характеризуются средней годовой 5—7° Ц, температурой вегетационного периода в 11—14° Ц, с суммой полезных температур до 2400° Ц. Атмосферные осадки составляют от 400 до 600 м.м.

По данным Х. П. Мириманяна, почвенный покров горной части Армянской ССР составляют горные черноземы с различными их вариантами.

Обследование посевов картофеля по Республике, проведенное нами (с 1932 по 1938 г.г. включительно), показало, что посевы картофеля в основном представляли смесь различных сортов, завезенных главным образом из разных районов Союза.

Всего было обследовано 18.000 га посева, и обнаружено пока 24 сорта картофеля, причем в посевах преобладает сорт "Народный", который занимает около 70% всех посевов.

Ниже приводятся названия встречающихся сортов картофеля, которые часто попадают как примеси и отдельными местами как чистосортные очажки.

1. Ранняя Роза	8. Снежинка Меленковская
2. Эпикур	9. Вольтман
3. Магнум бонум	10. Свитезь
4. Народный	11. Силезия
5. Лорх	12. Меркер
6. Корневский коллективный	13. Крюгер
7. Мажестик	14. Герой

15. Примель	20. Джугука
16. Нестор	21. Розовый из Милет
17. Алкоголь с/ф.	22. Крупнолистный
18. Красноглазка	23. Беллоплет
19. Чугунка	24. Желторозовый

В получении высоких устойчивых урожаев картофеля вопросы его семеноводства в данный период занимают особо важное место. Семеноводческая работа должна из года в год улучшать урожайные качества посадочного материала, применяя наряду с другими приемами агротехнического ухода за растениями и непрерывную прочистку посевов от больных и нетипичных для сорта малоурожайных кустов. Апробация в этом случае окажет серьезную помощь делу успешного размножения и широкого внедрения в производство посадочного материала высокоурожайных сортов картофеля.

Некоторые известные сорта картофеля, как, например: „Ранняя Роза“, „Лорх“, „Народный“, „Розовый из Милет“, „Вольтман“ в условиях Армянской республики имеют ряд морфологических и биологических признаков, почти не встречающихся в северных районах Союза. Так, например, сорт „Народный“ имеет окраску венчика ярко-сине-фиолетовую с белыми кончиками лепестков (редко попадают с белыми цветами) на высоте 2000 м. н. у. м. в Севанском бассейне и с белыми кончиками лепестков на высоте 1340 м. над уровнем моря в Степанаванском, Кироваканском и Шамшадинском районах. В литературе этот сорт описан, как имеющий венчик с бледно-фиолетовой окраской. Сорт „Вольтман“ описан в литературе, как имеющий красные клубни с красно-фиолетовыми цветами; в Кироваканском районе, в колхозах: Фиолетово, Гамзачиман, Варданлу и т. д. попадают отдельные кусты его с белыми цветами, имеющие клубни со светло-розовой окраской. Сорт „Лорх“ при летней посадке свежееубранными клубнями (1937—1938 г.г.) плодоносит, дает ягоды с вполне вызревшими семенами. Клоновым отбором нами установлено

что клубни сорта „Лорх“ могут взамен белой окраски иметь красную окраску. Сорта „Ранняя Роза“, „Народный“, „Розовый из Милет“ в некоторых районах Республики (Даралагезский, Шамшадинский, Степанаванский, Нор-Баязетский и другие) дают ягоды в достаточном количестве и с вполне вызревшими семенами. Плодоношение вышеприведенных сортов картофеля для селекции, несомненно, будет представлять большой интерес. О подобном примере у сортов „Лорх“ и „Народный“ в известной мне литературе не упомянуто.

Е. А. Столетова в своих работах отмечает плодоношение сорта „Ранняя Роза“ в картофельных посевах сел. Малышка (бывш. Даралагезский уезд), причем И. А. Веселовский эту форму выделяет в особый тип № 10, называя его „армянским“.

Помимо морфологического изучения сортов картофеля, нами изучены также сорта картофеля по их хозяйственным качествам. В результате проведенных нами работ по сортоиспытанию картофеля в 4-х районах Армянской ССР (за 1933—1935 г.г.), Н. К. Земледелия стандартными сортами признал следующие: для низменной зоны сорт „Эпикур“ (временно допускается сорт „Ранняя Роза“), для предгорной и горной зоны из раннеспелых—сорт „Эпикур“ (временно допускается Р. Роза) и из среднеспелых—„Лорх“ (временно допускается сорт „Народный“).

Широко применяя способ летней посадки картофеля по разработанному академиком Т. Д. Лысенко методу, мы получим полную возможность окончательно разрешить вопрос семеноводства картофеля в низменных и предгорных районах республики.

Имеются все условия для доведения в недалеком будущем средних урожаев картофеля по Республике от 200 до 250 ц. на га.

В этой работе мы ограничиваемся описанием некоторых сортов картофеля, встречаемых в посевах Республики, с указанием их местных названий и хозяйственной оценки, здесь же одновременно дается описание наиболее распространенных грибных и вирусных болезней и мер борьбы против них.

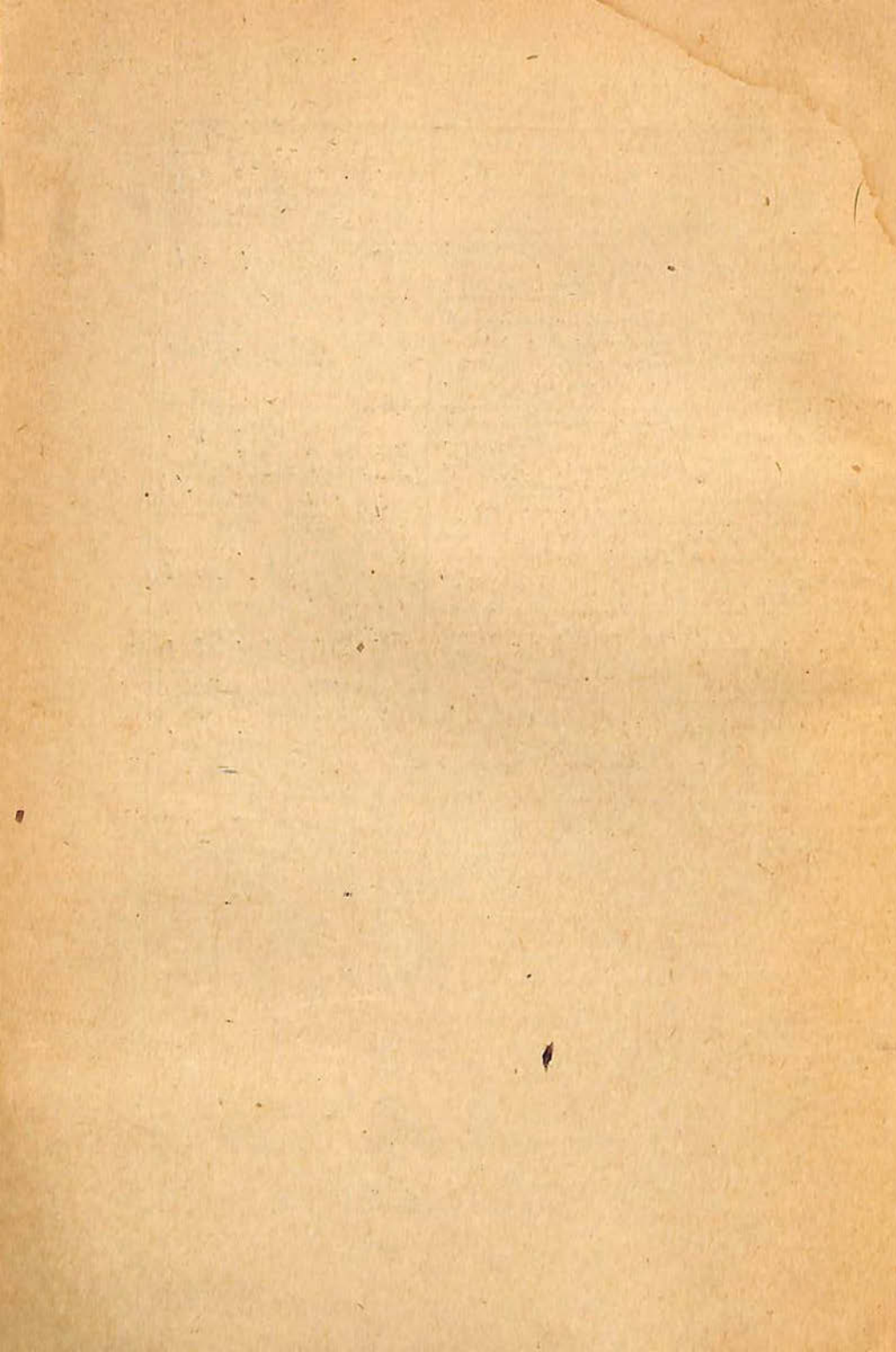
№	Սորտի անունը	ՄորՖոլոգիական	
		Պալարը	Թուփը
1	Եղիկոնի	Գույնը սպիտակ, տակառած, աչքերը խոր չեն նստած	Միջանասակ, վաղ թառամող, ցողունը յերկաթագույն պիզմենտավորված
2	ՎԱՂԱՀԱՍ ՎԱՐԴԱԳՈՒՅՆ	Յերկարավուն (վարունգած), մարմնագույն, աչքը կիսավունած	Ցածրադիր, վաղ թառամող, ցողունը անկյունավոր, գորշ գույնի
3	ԺՈՂՈՎԱՐԴԱԿԱՆ	Չված, դադաթին կապտավուն բիծ ունի, սպիտակ է	Բարձր, փարթամ, ուշ թառամող, ցողունը թույլ պիզմենտավորված է գորշ գույնով՝ տերևածոցերում
4	ԼՈՐԻ	Չված, սպիտակ-դեղնավուն	Բարձր, նուրբ, ցողունն անկյունավոր, կանաչ
5	ՅՈՒԲԵԼ	Չված, սպիտակ	Բարձրադիր, թույլ տերևավալած, ցողունը պիզմենտավորված գորշ գույնի
6	ՄԵՐԿԵՐ	Չված, սպիտակ, դադաթը կապտավուն բիծ ունի	Բարձր, փարթամ, ուշ թառամող
7	ՋՈՒԳՈՒՆԿԱ	Չված, կապույտ, սպիտակ շերտերով, աչքերը մուգ կապույտ	Բարձր, ուշ թառամող
8	ԿԱՐՄՐԱՉՅՆ	Կանոնավոր ձև չունի, աչքերը վարդագույն, աչքերը խոր են նստած	Միջակ, ուշ թառամող
9	ՋՈՒԳՈՒՏԿԱ	Յերկարավուն, կարմիր-սպիտակագույն ունի խորը նստած աչքեր	Թարմ, լայն
10	ՎՈՂՏՄԱՆ	Կլոր, անկյունավոր, բաց կարմիր գույնի	Բարձր, մեծած, ուշ թառամող, ցողունը պիզմենտավորված է գորշ յերկաթագույն
11	ՍՎԵՏԵՉ	Կլարած, թեփակաված	Բարձր, ցողունը պիզմենտավորված չէ
12	ԿՐՅՈՒԳԵՐ	Սպիտակ, անկանոն ձևի	Բարձր, ուշ թառամող, ցողունն ուղղահայաց սուր տերևներով է գորշ գույնով պիզմենտավորված

ՀԱՄԱՌՈՏ ՆԿԱՐԱԳԻՐԸ

ՀԱՏԿԱՆԵՐՆԵՐ

Տ Ե Ր Ե Վ Ր	Ծ ա դ ի կ ր	Հասու- նացու- մը	Տնտ. արժե- քը	Դիմաց կուսն. հիվան.	Զմե- ռումը
Բաց կանաչավուն, փայ- լուն, տերեւամասնիկը սրտաձև	Սպիտակ, ծաղկաբույլը հավաքված, պտուղ չի տալիս	Վաղա- հաս	Սեղա- նի	Հալ	Հալ
Մուգ կանաչ, փայլուն, վերջադիր կենտ տերեւ- մասը ցած ընկած, ծածկ- վում է վերջին զույգ տերեւամասերով	Սպիտակ, սերմնարանի կտրվածքը բաց կարմիր գույն ունի Անդրկով- կասում պտուղ է տալիս	Վաղա- հաս	Սեղա- նի	Վատ	Վատ
Բաց կանաչ, ծաղկավոր- ված, տերևի անոթը ցո- ղունի հետ կապտավուն պիգմենտավորված	Բաց կապտամանուշակա- գույն, փոշանոթները բաց կիտրոնագույն, շատ հա- ճախ այլանդակված: Պը- տուղ է տալիս	Մի- ջահաս	Սեղա- նի ու- նիվեր- սալ	Միջա- կեց պա- կաս	Մեղ- մոտ միջակ
Բաց կանաչ, հարթ տերե- վամասերով, ծալրամասի տերեւամասը շատ հաճախ բլրակաձև է	Բաց վարդամանուշակա- գույն: Պտուղ չի տալիս	Մի- ջահաս	Սեղա- նի ու- նիվեր- սալ	Հալ	Շատ լավ
Մուգ կանաչ, ուժեղ ծալ- քավորված, փոքր տերե- վամասերը չեն զրկում ցողունը	Կարմրամանուշակագույն, պսակաթերթիկի զազաթն սպիտակ	Մի- ջահաս	Սեղա- նի ու- նիվեր- սալ	Հալ	Հալ
Բաց կանաչ, ծաղկավոր- ված, ունի կարճ աղվա- մաղ	Մուգ կապտամանուշակա- գույն, փոշանոթները վառ նարնջագույն	Մի- ջահաս	Սեղա- նի ու- նիվեր- սալ	Հալ	Հալ
Բաց կանաչ, փայլուն, ա- նոթները պիգմենտավոր- ված կապտագույն	Մուգ կապտագույն, ծաղ- կակոթունի ամրացման հիմքում մուգ կապտ. ողակ	Մի- ջահաս	Անաս- նակե- րի	Վատ	Վատ
Փայլուն, հարթ, ցածրա- դիր տերեւամասը խոշոր, կախ ընկած, թառամածի տեսք ունի	Սպիտակ, ծաղկակոթունի ամրացման հիմքում կարմ- րագույն ողակ ունի	Մի- ջահաս	Անաս- նակե- րի	Վատ	Վատ
Խոշոր, խիստ արտահայտ- ված շղերով	Կարմրամանուշակագույն: Պտուղ է տալիս: Պտուղ- ները խոշոր են	Մի- ջահաս	Անաս- նակե- րի	Վատ	Վատ
Դորշ կանաչավուն, տերեւ ցողունի հետ սուր անկյուն է կալմում, տերեւամասերը նեղ և սեպոձև են	Բաց վարդամանուշակա- գույն: Պտուղ չի տալիս	Ուշա- հաս	Դործա- րանու- յին	Հալ	Շատ լավ
Բաց կանաչ, չեզրերում թույլ ալիքավոր	Բաց կարմրամանուշակա- գույն: Պտուղ է տալիս	Ուշա- հաս	Դործա- րան.	Հալ	Շատ լավ
Դեղնականաչ, խոշոր, փոքր տերեւամասերը քիչ են	Բաց կարմրամանուշակա- գույն	Ուշա- հաս	Անաս- նակե- րի	Միջակ	Մի- ջակ

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Труды 2-го Закавказского совещания по селекции, семеноводству и агротехнике
Статья Т. Саакян, изд. НКЗ ЗСФСР, Тифлис 1935 г.
2. Н. Д. ЗАЙЦЕВА—Описание сортов картофеля, участвовавших в государственном сортоиспытании. Изд. Сельхозгиза Москва 1935 г.
3. С. БУКАСОВ—Картофель.
Труды по прикладной ботанике и селекции том XV —1925 г. Ленинград.
4. Т. С. ТЕР-СААКЯН—Конкурсное сортоиспытание в 4-х районах Армении. Машинопись, 1936 г.
5. Е. А. СТОЛЕТОВА—Полевые и огородные культуры Армении, том XXIII, изд. ВИПБ и новых культур, Ленинград 1930 г.
6. Н. Д. ЗАЙЦЕВА—Описание и хозяйственная характеристика сортов картофеля. Изд. Агроплакат, Москва, 1939 г.

Պատ. իմբագրել՝ Գ. Բաբաջանյան
 Տեխ. իմբագրել՝ Վ. Մանուկյան
 Սրբազրին՝ Մ. Զատիկյան
 Կոնսուլսկ սրբազրին՝ Ռ. Տոնյան

Հանձնված և արտադրության 9/VIII 1939 թ.
 Ստորագրված և տպագրության 28/IX 1939 թ.
 Գլխավորի լիազոր Ն. Ն. 2886. Հրատ. № 44.
 Պատվեր № 1, տիրաժ 1500, թղթի չափեր
 62×84¹/₁₆ 3 տպ. մամուլ, 1¹/₂ թերթ թուղթ.
 Արմեն-ի տպարան, Յերևան, Լենինի № 67

ԳԱԱ Հիմնարար Գիտ. Գրադ.

FL0008234

Т. СААКЯН
Сорта картофеля в Армении
и их болезни

АРМФАН, 1939, ЕРЕВАН.